

PSIXOLOGIYA TARIXI VA INSON HAYOTIDA AHAMIYATI.

O'rolova Nigora¹

¹Termiz davlat universiteti

Ijtimoiy fanlar fakulteti

Amaliy psixologiya yo'nalishi

Egamberdiyev Baxtiyor²

²Termiz davlat universiteti

Ijtimoiy fanlar fakulteti

Amaliy psixologiya yo'nalishi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7103279>

ARTICLE INFO

Received: 16th September 2022

Accepted: 18th September 2022

Online: 22nd September 2022

KEY WORDS

Psixologiya, Antik filosofiya, Subyektividealizm, Obyektividealizm, Materializm, Idealizm.

ABSTRACT

Psixologiya tarixi uzoq o'tmishdan totib to hozirgi kunga qadar psixologik haqidagi fikrlarning paydo bo'lishi va uning rivojlanishini o'rganadi. Psixologiya o'zining uzoq o'tmishiga va qisqa tarixiga ega. Ushbu maqolada psixologiya tarixi va uning inson hayotidagi ahamiyati haqida o'ziga xos fikrlar keltirillgan.

Psixologiya tarixi fanining predmeti va vazifalari mavzusini o'tishdan maqsad, ya'ni psixologiya fani XIX asrning 2-yarmida alohida fan sifatida ajralib chiqdi, shunday ekan, demak, psixologiya fanining ilk ilmiy-dunyoviy g'oyalarini ilgari surgan olimlar va faylasuflarning ta'limotlarini o'rganib chiqamiz, ulardagi ong tushunchasi tana, ruh, jon haqidagi materialistik va idealistik oqimlari namoyondachilarining qarashlarini va asarlarini bilishdan iboratdir. SHundan avvalo insoniyat tomonidan hayvonlarga va insonlarga bo'lgan psixik hayot hodisalari tomonidan hayvonlarga va insonlarga xos bo'lgan psixik hayot hodisalari haqidagi bilimlarning asta-sekin to'planib borishi tarixi ekanligini tushuntirishdan deb bilamiz.

Psixologiya tarixi uzoq o'tmishdan totib to hozirgi kunga qadar psixologik haqidagi fikrlarning paydo bo'lishi va uning rivojlanishini o'rganadi. Psixologiya

o'zining uzoq o'tmishiga va qisqa tarixiga ega. Psixologiya haqidagi dastlabki fikrlar bundan ikki yarim ming yil ilgari paydo bo'ldi. Psixologiya fan sifatida XIX asrning ikkinchi yarmigacha falsafa fanining tarkibida rivojlangan. Ilmiy psixologiyagacha bo'lgan davrda psixologiya dastlabki og'zaki fan sifatida, keyin esa yozma fan sifatida mavjud bo'ldi. Shunga qaramasdan insonlarning jamiyatga, tabiatga va tirik mavjudotlarga va ijtimoiy muhitga nisbatan bo'lgan munosabatlari ma'lum funktsiya va mexanizmlar yordamida qanday amalga oshirilishi, bu mexanizmlar asosini nima tashkil qilishi savol tariqasida namoyon bo'lar ekan. Psixologiya haqidagi dastlabki fikrlar Antik filosofiyada vujudga kela boshladi. Agar biz psixologiya haqidagi fikrlarning rivojlanish tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak, bu fikrlar uzoq o'tmishdan to shu kunga qadar ikkita oqim

nuqtai nazardan hal qilinib kelinmoqda, ya'ni :

1. Idealistik;
2. Materialistik;

Antik falsafada idealistik oqimning eng yirik namoyondachilari Sakrat va shogirdi Platon hisoblanadi. Ularning asosiy fikrlari idealistik nuqtai nazardan nazardan shu bilan asoslanadiki «jon, ruh va tana alohida-alohida substantsiya hisoblanadi. Tana tirik yoki o'lik holatda materiadir, agar tanaga jon yoki ruh qo'shiladigan bo'lsa, u tirik materiyaga aylanadi va ruh paydo bo'ladi. Agar tanani jon yoki ruh tark etgan bo'lsa, tana substantsiya sifatida mavjud bo'ladi va ruh yo'qoladi. Jon yoki ruh bir tanadan ikkinchi tanaga o'tishi mumkin. U ilohiy kuchga buysungan bo'lib, u tanadan bu tanaga o'tish nafaqat ollohagagina bog'liqdir deb hisoblaydi» Ularning bu g'oyasi Platon tomonidan yozib qoldirilgan dialoglarida o'z ifodasini topadi. Idealistik oqimining o'zi ikki xil ko'rinishga ega bo'ladi:

A) Subyektividealizm;

B) Obyektividealizm;

Idealizm-ongning borliqqa munosabati masalasida materializmning qarama-qarshi ularoq ong, ruh-birlamchi, moddiy dunyo. Borliq-ikkilamchi, ong-sezgi. Tasavvur va tushunchalarning mahsulidir da'vo qiluvchi g'ayri ilmiy falsafiy oqim.

Subyektiv idealizm-fan va ijtimoiy amaliyotning dalillariga qarama-qarshi o'laroq moddiy dunyoning ob'ektiv ravishda mavjudligini inkor qilib, reallik deb faqat individual ong sub'ektiv (ichki) sezgi obrazlarini tan oluvchi idealistik oqim.

Subyektiv idealizmning antik falsafadagi eng yirik vakili Sakrat hisoblanadi. Uning shogirdi Platon, o'zining dastlabki qarashlarida sub'ektiv idealizm g'oyalarini

targ'ib qilgan bo'lsa ham, keyinchalik o'zining dunyoqarashi bilan ob'ektiv idealizm namoyondalariga aylanadi. Masalan: Platonning «Teetet» asarida uning obyektiv idealizm haqidagi fikrlari o'z ifodasini topadi. Platon o'zining dunyoqarashi bo'yicha ilohiy substantsiya sodiq bo'lsa ham, o'z qarashlarida materiaya haqidagi g'oyalarni ham targ'ib qiladi.

Antik falasafadagi bu ikkita vakildan tashqari qolgan yirik vakillarining hammasi materialistik oqim vakillari hisoblanadi.

Materializm – falsafadagi asosiy oqimdan biri, ya'ni idealizmga qarama-qarshi o'laroq, birdan-bir ilmiy, tarixan rivojlangan dunyoqarashdir.

Materializm: dunyo o'z tabiatiga ko'ra moddiydir, materiya tabiatan borliq, inson ongidan tashqari, unga bog'liq bo'lmagan holda mavjuddir; materiya birlamchi hamda sezgilarning manbaidir, ong esa ikkilamchi, hosila narsadir. Dunyo va uning qonuniyatlarini to'liq bilish mumkin, deb ta'lim beradi.

Materialistik oqim- o'z navbatida birlamchi elementar materializm oqimlariga bo'linadi. Birlamchi materializm oqimining asosiy vakili Demokrit hisoblanadi. Demokrit jon va ruh haqidagi fikrlarni quyidagicha ifodalaydi. Ya'ni tana va ruh ma'lum jismlardan tashkil topgan bo'ladi. Ruhning asosini molekulalar tashkil qilib bu molekulalar atomlardan iborat bo'ladi. Agar tanadagi atomlarning birikishi vujudga kelsa, tirik organizmlarning ruhi vujudga keladi. Agar atomlarning ajralib ketishi vujudga kelsa, tanani ruh tark etadi. Ruhning asosini atomlar tashkil etadi degan g'oni ilgari suradi. Demokritning fikridan kelib chiqqan holda XUSH asrda ingliz filosofiyasida atomistik psixologiya

vujudga keldi va keyinchalik xuddi shu psixologiya assotsativ psixologiya maktabiga aylandi. Platon ob'ektiv idealizmni targ'ib qilgan holda antik falsafada dualizm yo'alishiga asos soldi.

Antik falsafaning birlamchi materializm g'oyalarini targ'ib qilgan faylasuflardan biri Milet maktabining vakillaridir. Uning asoschisi grek faylasufi Fales hisoblanadi. Fales jon va ruh haqidagi va uning asoslari haqida quyidagi fikrlarni ilgari surdi. Uning fikricha «jonning ruhning asosini aohida xossaga ega bo'lgan materiya hosil qiladi, ya'ni jonning asosini (suv) tashkil qiladi» degan fikrni ilgari suradi.

Uning shogirdlari Anaksimenes va Anaksagorlarning ruhning asosini ma'lum moddiy asosini materiyadan izlab, Anaksamen ruhning asosini (havo) tashkil qiladi desa, Aniksagor esa (olov) tashkil qiladi degan. Materialistik oqim vakillari

idealistik oqim g'oyalariga qarshi fikrlarni ilgari suradilar, materialistik oqim vakillarining fikricha dunyoning asosida bitta moddiy narsa yotadi. Inson va uning ruhiy hayoti ham ana moddiy narsadan iboatdir deganlar. Antik falsafaning eng yirik namoyondasi, psixologiya haqidagi dastlabki ilmiy mulohazalarini keltirgan fpylasuf Aristotel' (Arastu) hisoblanadi. SHuning uchun hamki u «psixologiya fanining otasi» degan nom olgan. Platonning shogiri bo'lgan Aristotel' o'z ustozining fikrlariga tanqidiy yondoshib, o'zining «Jon haqidagi ta'limot» asari bilan psixologiyaga asos soldi. U «ruhni tana bilan uzviy bog'liq» dedi, uning fikricha ruh-bu moddiy ham emas, balki moddi narsalarga xos bo'lgan hodisadir. Aristotel birinchi bo'lib ruh va jonli tanning ajralmas ekanligi g'oyasini ilgari surdi.

References:

1. M.G.YAroshevskiy «Istoriya psixologii» Moskva. Izd. «Nauka» -1979 yil.
2. A.N.Jdan. «Psixologiya ot antichnosti do nashix dne» Moskva, «Nauka» -1989 y.
3. Yu.B. Gippenreyter «Vvedenie v obshuyu psixologiyu» Moskva, Izd. MGU- 1098 g.